

**З'ЯСУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ТА ПРАВАЗАСТОСОВНИХ
ПОЛОЖЕНЬ СТОСОВНО ДЕЯКИХ НАСЛІДКІВ
У СКЛАДАХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ НАВКОЛИШНЬОГО
ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА**

В.К. Матвійчук

доктор юридичних наук,

перший проректор ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Питання, що стосуються таких наслідків, як: загибель людей, екологічне забруднення значних територій, захворювання людей, масове захворювання людей, масова загибель тваринного і рослинного світу, спричинення поширення епізоотій, тяжкі екологічні аварії, екологічна катастрофа, тривале зниження родючості землі, втрата родючості землі, виведення земель із сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту, не мають на сьогоднішній день достатньої аргументації. У зв'язку з цим ця проблема потребує значної, глибокої розробки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо зазначених вище наслідків певною мірою розроблялись у кримінально-правовій літературі В.Я. Таційом, М.І. Хавронюмом, С.Б. Гавришом та ін. Проте більш детально і стосовно злочинів проти навколишнього природного середовища ця проблема розроблялась поверхово.

Мета статті полягає у визначенні підходів щодо розуміння, перерахованих вище ознак об'єктивної сторони складів злочинів проти навколишнього середовища.

Основні результати дослідження. Як свідчить дослідження злочинів проти навколишнього природного середовища, в КК 1960 р. такої ознаки об'єктивної сторони складу злочину, як загибель людей не було. Ця ознака стала характерною для складів злочинів, передбачених ст. ст. 236, 237, ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 240, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 522 чинного КК України. Всі існуючі публікації, що стосуються ознаки «загибель людей» у злочинах цієї категорії ідентичні. Під загибеллю людей розуміють смерть хоча б однієї людини [1, с. 215 – 230; 2, с. 521 – 573; 3, с. 496 – 535; 4, с. 629 – 671; 5, с. 407 – 449]. Зазначене тлумачення цієї ознаки відповідає вивченим нами матеріалам досудового слідства та вирокам суддів. Необхідно лише зазначити, що за цією ознакою необхідно кваліфікувати зазначені діяння, якщо була спричинена загибель як однієї, кількох осіб, так і масова їх загибель.

Щодо такої ознаки як екологічне забруднення значних територій (ст. 236), то необхідно акцентувати увагу на тому, що вона характерна лише для чинного КК України. Ця ознака по-різному характеризується у різних публікаціях. Так, зазначається, що екологічне забруднення пов'язане із забрудненням землі, водних ресурсів, атмосферного повітря або продуктів харчування в цілому регіоні,

радіоактивними, хімічними та іншими речовинами, які створюють реальну загрозу життю і здоров'ю людей, відносяться до цієї ознаки [6, с. 215]. Також, до екологічного забруднення значних територій відносять забруднення різними небезпечними речовинами, матеріалами, відходами лісових масивів, водойм, морського середовища, атмосферного повітря, земельних ділянок (наприклад, зміна на даній території радіоактивного фону у розмірах, які створюють небезпеку для життя і здоров'я людини, генетичного фонду рослин і тварин) [7, с. 632]. Іноді визначення цієї ознаки повністю віддають на суб'єктивний відкуп суду, зауважуючи, що визначення цієї ознаки належить до компетенції суду з урахуванням фактичних обставин справи, розмірів заподіяної шкоди [8, с. 413]. Слід зазначити, що перша та друга точки зору не суперечать одна одній, а лише доповнюють тлумачення цієї ознаки. Позиція третьої групи авторів не має достатнього пізнавального характеру. При вирішенні питання про кваліфікації за ознакою екологічного забруднення значних територій необхідно враховувати ст. 1 Закону України від 20 квітня 2000 р. «Про планування і забудову територій», де поняття «територія» визначається як частина земної поверхні разом з повітряним простором і розташованими під нею надрами. Все це дає підставу стверджувати, що ознака «екологічне забруднення значних територій» має оціночний характер і встановлюється з урахуванням конкретних (фактичних) обставин справи, що відносяться до предмета доказування. При цьому необхідно враховувати суть понять «території» та поняття «значний», яке означає «Чималий, досить великий (кількісно, розміром, величиною) і т. ін....» [9, с. 377]. Отже, під екологічним забрудненням значних територій слід розуміти забруднення різними засобами (речовинами, матеріалами, відходами, покидьками, що створюють реальну загрозу для життя і здоров'я людей, генетичного фонду рослин і тварин) землі, водних об'єктів, атмосферного повітря, лісових масивів, надр, рослин, тварин на великих (кількісно, розміром) територіях.

Ознака «захворювання людей» (ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243 КК) в юридичній літературі має різну інтерпретацію. Цю ознаку визначають як: 1) заподіяння шкоди здоров'ю окремих осіб або хоча б однієї людини, що відповідає за ступенем тяжкості тяжким або середньої тяжкості тілесним ушкодженням; заподіяння шкоди здоров'ю населення (поява спадкових патологій, потворності або інших відхилень у розвитку дітей, скорочення тривалості життя, істотне підвищення рівня захворюваності населення тощо [7, с. 647]; 2) хворобу двох або більше осіб [10, с. 542]; 3) захворювання, небезпечні для життя і (або) здоров'я великої кількості людей чи на великій площі і поєднані з нестійкою втратою працездатності [11, с. 514]. Зазначені точки зору мають певні вади. Перша – не враховує положення закону, де зазначається «захворювання людей», а не людини. Крім того, в ній усупереч позиції закону йдеться про завдання середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень, що не відповідає буквальному (граматичному тлумаченню) цієї ознаки і призводить до підміни цієї ознаки іншими тяжкими наслідками. Третя точка зору, що передбачає захворювання великої кількості людей чи на великій площі, не відповідає зазначеній ознаці. Крім того, необхідно зауважити, що поняття «захворювання» формулюють медичні науки, а не кримінальне право, тому в даному випадку варто звертатися до спеціальної довідкової літератури. Так, захворюваність – це статистичний показник стану здоров'я насе-

лення: кількість зареєстрованих захворювань на 100, 1 тис. або 10 тис. населення певної території за 1 рік [9, с. 338]; захворюваність – «поява хвороби десь, у когось» [9, с. 338]; захворювати – це занедужувати, починати хворіти тощо. [9, с. 338]. Зазначені тлумачення також підтверджують нашу позицію, що захворюваність це не завдання тілесних ушкоджень, а наявність хвороби. Враховуючи вищевикладене, до ознаки «захворювання людей» слід відносити: 1) захворювання не менше як двох осіб на захворювання, небезпечні для життя та здоров'я; 2) поява спадкових патологій, потворності та інших відхилень у розвитку дітей, скорочення тривалості життя, істотне підвищення захворюваності населення.

Запропоноване тлумачення ознаки «захворювання людей» (ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 240 КК), яке відповідає її описанню і буквальному розумінню в законі, дозволяє перейти до дослідження такої ознаки, як «масове захворювання людей». Ця ознака також неоднозначно трактується в юридичній літературі: 1) це одночасне захворювання принаймні десятка осіб [10, с. 532]; 2) масове захворювання людей – це захворювання, небезпечне для життя або здоров'я великої кількості людей чи на великій площі, поєднані з нестійкою втратою працездатності [11, с. 508]. Зрозуміти цю ознаку без пояснення такої ознаки (наслідку), як масове захворювання населення (ч. 2 ст. 253 КК) неможливо. В юридичній літературі ці поняття не розрізняють [7, с. 673; 8, с. 538]. З метою надання практичних рекомендацій необхідно звернутися до довідникової літератури. Під населенням розуміють сукупність людей, які проживають на Землі, в якій-небудь країні, області тощо, людність, люд, народ, люди, які проживають в якомусь одному місці [9, с. 579]. В той же час люди – це суспільні істоти, які є найвищим ступенем розвитку живих організмів, мають свідомість тощо [9, с. 499]. Перше визначення (населення) пов'язане з територією, державою, місцем, друге – лише зі ступенем розвитку живих організмів, як істотою. Тому на основі цих визначень та вищезазначених точок зору поняття «масове захворювання людей» можна визначити як захворювання (одночасне або послідовне) великої кількості людей безвідносно до певного місця і поєднане з нестійкою втратою працездатності. Під масовим захворюванням населення слід розуміти захворювання великої кількості людей, які проживають на якій-небудь території, в якомусь одному місці. Зазначені вище судження дозволяють запропонувати положення, які сприятимуть вдосконаленню чинного законодавства. Зокрема, ст. ст. 241-243 КК України доповнити частиною третьою такого змісту: «Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили масове захворювання населення, масову загибель людей або екологічну катастрофу».

Такі ознаки (наслідки), як: «масова загибель тваринного і рослинного світу» (ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243 КК); «масова загибель тварин» (ч. 2 ст. 245 КК); «масове знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу» (ч. 2 ст. 248 КК); «масове знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу» (ч. 2 ст. 249 КК) є новими ознаками. Винятком у чинному КК України є лише ознака «масова загибель риби», яка була зафіксована в ч. 2 ст. 228 КК України 1960 р. Проведемо дослідження зазначених нами ознак. Насамперед звернемося до таких ознак, як «масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу» та «масова загибель тварин». Проаналізуємо існуючі точки зору щодо зазначених ознак у юридичній літературі. Так, одні автори під ознакою масової загибелі об'єктів тваринного і

рослинного світу розуміють загибель такого числа тварин або знищення рослин на таких площах, які є співставними з розмірами загальної популяції відповідного виду тварин або площами зростання відповідних рослин (наприклад, це загибель значної кількості тварин, всієї або більшої частини риби у водоймі або на значній площі, великої кількості цінних видів риб, інших об'єктів тваринного світу, знищення або пошкодження посівів, рослин на значних площах угідь) [10, с. 542]. Аналогічне визначення ці автори дають і стосовно масової загибелі тварин [10, с. 551]. Друга точка зору полягає в тому, що під цими ознаками розуміють оціночне поняття, яке потрібно у кожному конкретному випадку враховувати, зокрема, кількість та екологічну цінність знищених об'єктів флори і фауни, можливість їх відтворення, площу виведених з ладу угідь або площу, на якій знищено тварин, рибу чи рослини, вартісне вираження шкоди, заподіяної довкіллю й обрахованої за відповідними таксами, обсяг і вартість робіт, які необхідно провести для ліквідації негативних наслідків [7, с. 647-650]. Прихильники третьої точки зору цю ознаку характеризують як приведення в непридатний стан рослин на великих площах, у великій кількості чи на значну суму; приведені в непридатний або частково непридатний стан або в часткову непридатність урожаю сільськогосподарських рослин у великій кількості чи на значну суму; знищенні тварин; знищенні засобів сільськогосподарського виробництва – посівного матеріалу, земель, насаджень; знищенні та отруєнні риби тощо [8, с. 428]. Віддаючи належне цінності зазначеним тлумаченням, варто звернути увагу на такі недоліки. Автори зазначених точок зору від загибелі зазначених природних об'єктів переходять до їх безпосереднього знищення, що не відповідає буквальному описанню законів (ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243 і ч. 2 ст. 245 КК України). Щодо іншого роз'яснення, то ці положення доповнюють зміст ознак. На підставі зазначеного аналізу під ознакою (наслідками) «масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу» слід розуміти загибель такої кількості тварин або рослин на таких площах, які є співставними з розмірами загальної популяції відповідного виду тварин або площею зростання відповідних рослин (наприклад, загибель значної частини тварин, великої кількості цінних порід об'єктів тваринного і рослинного світу на значних площах). При оцінці такої ознаки потрібно в кожному конкретному випадку враховувати такі критерії: 1) велика кількість; 2) велика екологічна цінність зазначених природних об'єктів; 3) можливість їх відтворення; 4) вартісне велике вираження шкоди; 5) обсяг і вартість робіт, які необхідно провести для ліквідації негативних наслідків.

Щодо ознак «масове знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу» (ч. 2 ст. 248 КК); «масове знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу» (ч. 2 ст. 249 КК), то наслідки, які виникли таким же способом, як вищезазначені, свідчать, що вони є результатом безпосередньої дії, спрямованої на зазначені об'єкти природи, на відміну від попередніх ознак. Такі наслідки можуть бути, коли полюванням чи незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим добувним промислом знищується повністю або майже повністю зазначені предмети злочину на території мисливського угіддя чи його певної частини, або на території певного водного об'єкту. В наявних публікаціях питання зазначених наслідків автори чомусь обійшли. Цей підхід суперечить теорії кримінального права, коли досліджуються лише прямо зазначені наслідки, а ті, що витікають зі змісту кримінально-правової норми, залишаються осторонь такого вивчення.

У ст. 251 КК України називають такі наслідки, як «спричинення поширення епізоотії». Ці наслідки в юридичній літературі не мають суттєвих розходжень. Так, деякі автори під поширенням епізоотії розуміють як первісне зараження тварин епізоотичною хворобою, так і розповсюдження хвороби, наприклад, за межі території, на якій введено карантинний режим [10, с. 569]. Інші характеризують як поширення заразних хвороб тварин за відносно короткий проміжок часу на значній території, що характеризується безперервністю епізоотичного процесу [11, с. 533]. Зазначені погляди лише доповнюють один одного. На підставі викладеного можна стверджувати, що під поширенням епізоотії слід розуміти як первісне зараження тварин епізоотичною хворобою, так і розповсюдження заразних хвороб, тварин за відносно короткий проміжок часу на значній території, що характеризується безперервністю епізоотичного процесу. Такої позиції дотримується і судова практика щодо зазначеної категорії справ.

Щодо таких наслідків, як «тяжкі екологічні аварії» (ст. 253 КК) в юридичній літературі існують суперечності. Під такою ознакою розуміють вихід з ладу (через відсутність обов'язкових інженерних систем захисту довкілля) одного з технологічних ланцюгів виробництва, певного агрегата, зупинка всього виробництва, велике пошкодження ємності зі шкідливими речовинами тощо, що заподіяло або могло заподіяти шкоду навколишньому природному середовищу або власності [10, с. 576]. Деякі автори під зазначеною ознакою розуміють велику за масштабами і тяжку за наслідками подію техногенного характеру, що спричинила загибель людей або створює на об'єкті чи окремій території загрозу життю та здоров'ю людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає істотної шкоди довкіллю (наприклад, аварія з викидом сильнодіючих, отруйних речовин, радіаційна аварія) [7, с. 673]. Деякі дослідники ототожнюють технологічну аварію з катастрофою і вважають, що ця подія, внаслідок якої втрачений контроль над промисловим об'єктом, спорудою, ядерною установкою тощо, яке призвело чи може призвести до шкідливого впливу на людей і навколишнє середовище, що перевищує допустимі межі, встановлені нормами, правилами і стандартами безпеки [11, с. 538]. У висвітлених думках є певні недоліки: 1) в останній точці зору робиться ототожнення понять «аварія» та «катастрофа», що явно суперечить науково-обґрунтованій думці в науці; 2) автори першої точки зору недостатньо обґрунтовують обмеження щодо впливу аварії на інші об'єкти та пов'язують аварію лише з виробництвом; 3) автори другої точки зору вживають у визначенні поняття «катастрофа», вказуючи на великий масштаб події і наслідків. У той же час в усіх цих визначеннях є раціональне зерно, яке ми і використовуємо для характеристики досліджуваної ознаки. Враховуючи вищевикладене, слід запропонувати визначення тяжкої екологічної аварії. Тяжка екологічна аварія – наслідок діяння, передбаченого ч.2 ст. 253 КК, – це викид з вини людини у навколишнє природне середовище певними об'єктами (введенням в експлуатацію без обов'язкових інженерних систем захисту навколишнього природного середовища споруд, які можуть викликати стан екологічної аварії) шкідливих речовин у таких обсягах, що виникає загальна небезпека для навколишнього природного середовища, людей і матеріальних утворень.

Ознака об'єктивної сторони (наслідки) «екологічна катастрофа» по-різному оцінюється в юридичній літературі: 1) велика за масштабом аварія чи інша

подія, що призводить до тяжких наслідків [8, с. 451]; 2) надзвичайна подія природного характеру, яка зумовлює виникнення надзвичайної екологічної ситуації (наприклад, надзвичайно великі за площами поширення лісові, торф'яні пожежі, катастрофічне затоплення тощо) [7, с. 673]; 3) подія (як правило, несподівана), яка сталася у зв'язку з відсутністю обов'язкових інженерних систем захисту довкілля і спричинила шкоду навколишньому природному середовищу глобального або державного характеру: вихід із користування великих земельних ділянок (наприклад, 30-ти кілометрової зони навколо Чорнобильської АЕС), знищення фауни і флори у басейні річки чи його значній частині, загибель або захворювання великої кількості людей. Зазначені точки зору мають певні неточності та деякий відхід від ознаки «екологічна катастрофа», яка зазначена в диспозиції ст. 253 КК України, що приводить до пересічення понять, що суперечить законам формальної логіки. Так, автори першої точки зору необґрунтовано зводять катастрофу до аварії та іншої події, що призводять до тяжких наслідків. В суспільному житті, у сфері навколишнього природного середовища, технічному забезпеченні виробництва тощо є багато подій, які призводять до тяжких наслідків, але їх не слід відносити до катастрофи. Прихильники другої версії зводять екологічну катастрофу лише до фактору (причини) природного характеру. Така точка зору не має нічого спільного з зазначеною в ст. 253 КК України, досліджуваною ознакою. Більш сприйнятливою є думка третьої групи авторів, які пов'язують цю ознаку з діяльністю людини, хоча ця подія мотивується лише відсутністю інженерних систем захисту довкілля.

З метою пошуку виходу з цієї ситуації звернемося до довідкової літератури. Енциклопедичний словник тлумачить катастрофу як велику аварію в процесі господарської діяльності, що спричинила шкоду для людини, навколишнього середовища (людські жертви, погіршення здоров'я населення або якості природного середовища тощо) в значних розмірах (як правило, до катастрофи відносять великі аварії, за яких загинуло не менше певної кількості людей (як правило, не менше 10 людей)), матеріальна шкода перевищила певну суму або відбувся збіг цих обставин. Новий тлумачний словник української мови характеризує катастрофу як раптове лихо, подію з тяжкими трагічними наслідками; знищення, загибель, руйнація [13, с. 229]. Для того, щоб сформулювати визначення поняття «катастрофа» потрібно з усіх відповідних визначень врахувати такі ознаки: 1) раптове лихо; 2) подію з тяжкими трагічними наслідками; 3) знищення, загибель, руйнація; 4) виникає в процесі господарської діяльності; 5) велика подія за масштабом; 6) надзвичайна подія; 7) викликає надзвичайну екологічну ситуацію; 8) яка спричинена відсутністю обов'язкових інженерних систем захисту довкілля; 9) яка завдала шкоду навколишньому природному середовищу глобального або державного характеру.

Таким чином, на підставі викладеного, під екологічною катастрофою необхідно розуміти (наслідок діяння, передбаченого ч.2 ст. 253 КК) – раптовий викид у навколишнє природне середовище певними об'єктами внаслідок широкомасштабної аварії з вини людини (введенням в експлуатацію без обов'язкових інженерних систем захисту навколишнього природного середовища споруд, які можуть викликати стан екологічної катастрофи) великої кількості шкідливих матеріальних утворень, що призвело до різких або кумулятивних вкрай несприят-

ливих і незворотних перетворень навколишнього природного середовища, погіршення екологічної рівноваги, втрати стійкості ландшафтів, у результаті чого зазначене середовище переходить в інший екологічний стан з меншим, порівняно з вихідним рівнем його складності, речовинним, енергетичним, інформаційним і людським потенціалом.

Щодо наслідків, зазначених у диспозиції ст. 254 КК України, погляди, викладені в юридичній літературі, суттєво не відрізняються. Під тривалим зниженням родючості землі розуміють зменшення врожайності (наприклад, через ґрунтовому) будь-якої сільськогосподарської культури на три і більше років (коли рентабельність вирощування сільськогосподарських культур наближаються до критичної відмітки, коли вирощування сільськогосподарських культур стає екологічно недоцільним; під такими наслідками вважають зниження здатності землі продукувати (формувати) врожай, що триває 2 роки [8, с. 452]. Ці дві різні точки зору доповнюють одна одну. Але вони мають певні неточності та недоліки. Перша передбачає зниження родючості землі як природного процесу, а не результату людської негативної діяльності. Ці положення також стосуються і другого погляду. Крім того, як перша, так і друга точка зору під тривалістю розуміють більше 2-х, 3-х і більше років, не обґрунтовуючи це положення. Також це стосується і законодавчої неточності термінології, зокрема вживання поняття «земля» замість поняття «ґрунт».

На основі зазначеного вище та тлумачення термінів «тривалий» (що довго продовжується) [9, с. 1266]; «тривати» (відбуватися протягом якого-небудь часу, продовжуватися) [9, с. 1266], а також залежно від виду або типу ґрунту, його походження (генезис) і характеру ґрунтоутворювальних процесів, що відбуваються в ньому (піщані, супіщані, глинисті й суглинисті), поновлення родючості має різні терміни [14, с. 205], оскільки родючість ґрунту – це здатність ґрунту задовольнити кореневі системи достатньою кількістю повітря, тепла і сприятливим фізико-хімічним середовищем для продуктивної діяльності (потенційна – природна і ефективна – придбана родючість ґрунту) [10, с. 578]. Тому зазначення авторами терміну три роки або більше двох років надто довільне. Цей термін може встановлюватися по кожній конкретній справі залежно від наведених нами чинників і конкретних обставин справи. Під тривалим зниженням родючості ґрунту (землі – в законі) необхідно розуміти зниження здатності ґрунту продукувати (формувати) врожай будь-якої сільськогосподарської культури тривалий час залежно від типу ґрунту, коли вирощування сільськогосподарських культур стає екологічно недоцільним (наближається до критичної відмітки нерентабельності).

Зазначені положення мають знайти місце у відповідній постанові Пленуму Верховного суду України.

Щодо ознаки «втрата родючості землі» в кримінально-правовій літературі існують такі погляди: 1) це повна втрата родючості або її втрата до такого рівня, при якому вирощувати сільськогосподарські культури стає нерентабельним [10, с. 578]; 2) значне зниження властивостей земель, що призводить до втрати їх здатності продукувати урожай [8, с. 452].

Можна погодитися із зазначеними тлумаченнями ознаки «втрати родючості землі», але з певними уточненнями, а саме: що поновлення родючості ґрунту потребує суттєвих матеріальних затрат.

Слід звернутися до ознаки складу злочину «виведення земель із сільськогосподарського обороту», передбаченого ст. 254 КК України. З приводу роз'яснення цієї ознаки в юридичній літературі існують такі погляди: 1) це тимчасове припинення (консервація) використання земель або вилучення земель із використання назавжди, внаслідок приведення їх у такий стан, за якого вони не можуть бути використані для вирощування сільськогосподарських культур через їх засолення, ерозію, забруднення, отруєння тощо або внаслідок економічної збитковості їх використання за призначенням [10, с. 578]. Консервація земель – виведення з господарського обороту (сільськогосподарського або промислового) земель на певний термін для здійснення заходів щодо відновлення родючості та екологічно задовільного стану ґрунтів, а також для встановлення або повернення (відновлення) втраченої екологічної рівноваги у конкретному регіоні [10, с. 578]; 2) це вимушена консервація земель, спричинена деградацією (механічною, фізичною, хімічною, фізико-хімічною, біологічною, гідромеліоративною) ґрунтів, яка не давала можливості забезпечити відтворення їх природних властивостей при існуючому використанні; 3) це викликане процесами не лише пов'язаними з утратою родючості ґрунтів, але й утворенням ярів, зсувів тощо. Слід зазначити, що перша та друга точки зору доповнюють одна одну та не суперечать одна одній. Третя точка зору не відповідає чинному законодавству ст. 254 КК України, оскільки такий вихід земель із сільськогосподарського обігу тут визначається як природний процес, а не внаслідок діяння людини. Таким чином, під виведенням земель із сільськогосподарського обігу (наслідки) необхідно розуміти як тимчасове припинення (консервацію, спричинену механічною, фізичною, хімічною, фізико-хімічною, біологічною, гідромеліоративною та іншою деградацією ґрунтів) використання земель або вилучення земель із використання назавжди внаслідок приведення їх у такий стан, за яким вони не можуть бути використані для вирощування сільськогосподарських культур через їх засолення, ерозію, забруднення, отруєння тощо або внаслідок екологічної збитковості їх використання за призначенням внаслідок негативного діяння людини.

Такий наслідок, як змивання гумусного шару (ст. 254 КК) в існуючих публікаціях або взагалі не висвітлюється, або, якщо і висвітлюється, то не на підставі практики. З приводу цієї ознаки є лише одна точка зору – це таке використання земель, за якого внаслідок неправильного зрошування, недотримання правил догляду за іригаційними спорудами тощо змивається верхній шар ґрунту або з нього потоками води вимивається перегній. Проте змивання гумусного шару може також відбуватися просто змиванням гумусного шару (горизонту) і не внаслідок використання земель сільськогосподарського призначення. На підставі викладеного пропонуємо наступне роз'яснення такого наслідку як змивання гумусного шару – це таке використання земель, за якого внаслідок неправильного зрошування, недотримання правил догляду за іригаційними спорудами тощо змивається верхній шар ґрунту або з нього потоками води вимивається перегній або просто умисне змивання гумусного шару для використання землі за іншим призначенням.

Щодо ознаки ст. 254 КК «порушення структури ґрунту» трактується як зміна форм і розмірів ґрунтових агрегатів під впливом надмірного антропогенного навантаження, водної і вітрової ерозії, забруднення тощо; це така зміна його механічного та хімічного складу, яка впливає на фізичні та водні власти-

вості ґрунту, внаслідок чого ґрунт втрачає (повністю або частково) властивості засобу сільськогосподарського виробництва (родючість). З першою точкою зору не можна погодитися, оскільки вона визначає наслідки не як результат злочинної діяльності людей, а як антропогенні природні впливи на ґрунт. Друга точка зору більш вдала і може з нашими доповненнями бути сприйнята практикою.

Висновок. Таким чином, під порушенням структури ґрунту необхідно розуміти негативне діяння людини, яке викликає зміну форм і розмірів ґрунтових агрегатів внаслідок зміни у ґрунті механічного та хімічного складу, що впливає на фізичні та водні властивості ґрунту, внаслідок чого ґрунт втрачає (повністю або частково) властивості засобу сільськогосподарського виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гальперин И.М.* Уголовная политика и уголовное законодательство / И.М. Гальперин // Основные направления борьбы с преступностью; под ред. И.М. Гальперина и В.И. Курляндского. – М. : Юрид. лит., 1975. – 585 с. (Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработки мер предупреждения преступности).
2. *Атрохин В.Г., Солодухин Е.Д.* Лесная хрестоматия / В.Г. Атрохин, Е.Д. Солодухин. – М. : Лесн. Пром-сть, 1988. – 399 с.
3. *Панов Н.И.* Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Харьков : Вища школа, 1982. – 161 с.
4. *Жалинский А.Э.* Содержание уголовной политики / А.Э. Жалинский // Направление уголовной политики в борьбе с преступностью: Межвузовский сб. научных трудов. – Свердловск : Свердл. юрид. ин-т, 1986. – С. 12-18.
5. *Наумов А.В.* Уголовный закон в условиях перехода к рыночной экономике / А.В. Наумов // Сов. гос. и право. – 1991. – № 2. – С. 35-36.
6. *Гавриш С.Б., Корчева З.Г.* Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева // Кримінальне право України: Особлива частина. – К. : Юринком Інтер; Х. : Право, 2002. – С. 214-230.
7. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Каннон, 2001. С. 629-674.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: Особлива частина / [П.П. Андрушко, Т.М. Арсенюк, О.Г. Атаманюк та ін.] / За заг. ред. М.О. Потебенько, В.Г. Гончаренко. – К. : Форум, 2001. – 942 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
10. *Антипов В.И.* Комментарий к ст. ст. 1631, 2271 УК Украины / В.И. Антипов // Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий (по состоянию уголовного законодательства и постановлений Пленума Верховного Суда Украины на 25 октября 1995 г.); [отв. ред. В.И. Шакун, С.С. Яценко]. – К. : Фіта, 1995. – С. 524-525, 739-742.
11. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий; [под редакцией Ю.А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова]. – Харьков: Одиссей, 2001. – С. 496-541.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. -К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
13. Новий тлумачний словник української мови. – К. : Аконт, 1999. – Т. 3. – 928 с.
14. Экологический энциклопедический словарь. – М. : Издательский дом «Ноосфера», 1999. – 930 с. (Неправительственный экологический фонд им. В.И. Вернадского).

Матвійчук В.К. З'ясування теоретичних та правозастосовних положень стосовно деяких наслідків у складах злочинів проти навколишнього природного середовища

У статті досліджуються теоретичні та правозастосовні положення стосовно таких наслідків складів злочинів проти навколишнього природного середовища, як: екологічне забруднення значних територій, захворювання людей, масова загибель тваринного і рослинного світу, тяжкі екологічні аварії, екологічна катастрофа, втрата родючості землі, порушення структури ґрунту.

Ключові слова: екологічна аварія, екологічна катастрофа, захворювання людей, масова загибель тваринного і рослинного світу, порушення структури ґрунту, кримінальна відповідальність.

Матвійчук В.К. Выяснение теоретических и правоприменимых положений относительно некоторых последствий в составах преступлений против окружающей естественной среды

В статье исследуются теоретические и практические положения в отношении таких последствий составов преступлений против природной окружающей среды, как: экологическое загрязнение значительных территорий, заболевание людей, массовая гибель животного и растительного мира, тяжелая экологическая авария, экологическая катастрофа, потеря плодородия земли, нарушение структуры почвы, уголовная ответственность.

Ключевые слова: экологическая авария, экологическая катастрофа, заболевание людей, массовая гибель животного и растительного мира, тяжелая экологическая авария, нарушение структуры почвы, уголовная ответственность.

Matviichuk V.K. Clarification of theoretical and law enforcement issues regarding the specific consequences of environmental crimes

The article considers the theoretical and practical issues regarding such the specific consequences of environmental crimes as: ecological pollution of large-scale territories, human diseases, mass loss of fauna and flora, fatal ecological accidents, ecological disaster, loss of fertility, soil structure damage, criminal liability.

Key words: ecological accident, ecological disaster, human diseases, mass loss of fauna and flora, severe ecological damage, loss of fertility, soil structure damage, criminal liability.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2011.